

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

מתוך

כרך ב, תש"י

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

ניבים ופתגמים

3. רדף עד חֶרֶם

יש לרדוף את אויבינו עד חרמה, יש לעקור אותם מן השורש, יש ויש... אולם עד כה ועד כה נתעכב רגע קט ונדון בניב „רדפו עד חרמה“ מבחינה לשונית. מקורו בכתוב בספר במדבר י"ד מ"ה: „וירד העמלקי והכנעני היושב בהר ההוא וַיָּכּוּם וַיִּפְתּוּם עַד הַחֶרֶם“, והיו מקדמונינו שפירשו „עד החרמה“ – עד שהחרימו והשמידו אותם. אכן, נראה יותר הפירוש האחר, שהובא גם הוא בדברי קדמונינו, – שאין „חרמה“ אלא שם מקום, וכוונת הכתוב היא: העמלקי והכנעני ירדו מן ההר והכו את בני ישראל, שהעפילו לעלות ההרה נגד הצו המפורש של ה', ורדפו אחריהם עד המקום ששמו חֶרֶם, בדומה לביטוי: „וירדפם עד חובה“ (בראשית יד טו). או: „וירדפום לפני השער עד השברים“ (יהושע ז ה). בייחוד מסתבר פירוש זה מתוך הפסוק המקביל בדברים א' מ"ד: „ויצא האמורי היושב בהר ההוא לקראתכם וירדפו אתכם כאשר תעשינה הדבורים ויכתו אתכם בשעיר עד חרמה“. השם „חֶרֶם“ נזכר כמה פעמים במקרא; למשל, בספר במדבר כ"א ג': „וישמע ה' בקול ישראל ויתן את הכנעני ויחרם אתהם ואת עריהם ויקרא את שם המקום חרמה“. ובספר שופטים א' י"ז: „וילך יהודה את שמעון אחיו ויכו את הכנעני יושב צפת ויחרימו אותה ויקרא את שם העיר חרמה“. גם ברשימת שלושים ואחד המלכים ביהושע י"ב מופיע „מלך חֶרֶם אחד“.

מסתבר אפוא, כי גם בפסוקים „ויכום ויכתום עד החרמה“ או „ויכתו אתכם בשעיר עד חרמה“ מדובר על מקום, שנקרא בשם זה לאחר מכן, משהכה ישראל את הכנעני וקרא את שם המקום חֶרְמָה.

הניב „רדף עד חרמה“ מקורו אפוא בפסוק, שבו אין חֶרְמָה אלא שם מקום. ומכאן נתגלגל ללשוננו במשמעות של רדיפה עד כדי חרם וכיליון, „להשמיד להרוג ולאבד“.

4. קול קורא במדבר

החוזה הגדול הטיפ במשך ימים רבים לרעיון הנשגב, אך שומע לא היה לו — קולו היה כ„קול קורא במדבר“. היהודים המעונים בארצות גלותם דרשו צדק ומשפט, אך העולם אטם אוזנו משמוע וקולם נשאר „קול קורא במדבר“. — במשפטים אלה וכיוצא בהם אנו משתמשים בדברי ישעיה מ' ג' לציון הקריאה ללא מענה, קריאת שווא של אדם, בדומה לקריאת השווא לעזרה, שקורא הנודד האומלל במדבר. ואמנם, היו שהבינו כך גם את דברי הנביא במקורם, ובייחוד המפרשים הנוצריים. כך למשל מחורגם ב„תרגום המתוקן האנגלי“:

The voice of him that crieth in the wilderness, Prepare ye the way...
אך כלום כך כוונת הדברים במקורם? — אולי

נפתח את הספר ונקרא בו:

„קול קורא:

במדבר פנו דרך ה'.

ישרו בערבה מסלה לאלהינו“.

מתוך ההקבלה אנו למדים כי כוונת הכתוב היא:

נשמע קול הקורא ומכריו: „פנו במדבר את דרך ה' — הדרך שבה יעברו בני ישראל, גאולי ה', בדרכם מבבל ציונה; ובחזרת הרעיון: ישרו בערבה — שם נרדף ל„מדבר“ — מסלה לאלהינו, שילך כחלוץ וכמנהיג לפני המחנה ויוביל את עמו אל ארצו המובטחת.

מה הביא את המפרשים והמתרגמים הנוצריים לפרש את הפסוק שלא כצורתו ולמשוך את המלה „במדבר“ למעלה, אל „קול קורא“? התשובה לכך היא — כמו ששמעתי מפי פרופסור טור-סיני —, כי במקור שהיה לפני בעלי תרגום השבעים, שאחריו נגררו כל התרגומים הנוצריים, לא הייתה המלה „בערבה“ כל עיקר! הפסוק היה לפנייהם בצורה כזאת: „קול קורא במדבר פנו דרך ה' ישרו מסלה לאלהינו“. היעדר המלה „בערבה“, המקבילה למלה „במדבר“ והמפרשת אותה, הטעה את המפרשים הנוצריים, ועל סמך טעות זו משכו את תיבת „במדבר“ למעלה, וכך נוצר הביטוי „קול קורא במדבר“ שאף אנו משתמשים בו בלשוננו.

5. סלע המחלוקת

ירושלים משמשת סלע המחלוקת בין ישראל לעמים. — כוונתנו בביטוי זה להגיד, כי ירושלים משמשת נושא לחילוקי-דעות, נושא שרבים ומתדיינים עליו. אך מדוע דווקא „סלע המחלוקת“? ניב זה שאול משמואל א' כ"ג כ"ה, מפרשת רדיפות שאול אחרי דוד, וכך נאמר שם: „וילך שאול ואנשיו לבקש, ויגידו לדוד, וירד הסלע, וישב במדבר מעון, וישמע שאול וירדף אחרי דוד מדבר מעון... ומלאך בא אל

שאל לאמר: מהרה ולכה, כי פשטו פלשתים על הארץ. וישב שאל מרדף אחרי דוד וילך לקראת פלשתים. על כן קראו למקום ההוא סַלַע הַמַּחֲלָקוֹת. עד כאן דברי הכתוב, ופירושו לפי פשוטו: אותו סלע, שבו התחבא דוד מפני שאל ושבּו כמעט ונתפש בכף, נקרא אחר־כך בשם „סלע המחלוקות“, על שום שבו נחלקו שאל ואנשיו מעם דוד ואנשיו: שאל הלך לקראת פלשתים, ודוד נחלץ מן הכיתור והלך לדרכו. הניב „סלע המחלוקת“ נבדל אפוא בשניים מן הביטוי המקורי: בעצם ההשאלה, ובהמרת המלה „מחֲלָקוֹת“ שבכתוב במלה „מחלֻקֹת“, שכן בכתוב מדובר על חלוקה, על היבדלות במקום. ואילו בשימושו של ניב זה בלשוננו אנו מתכוונים לחילוק בדעות, לפלוגתא ולמחלוקת.

הערה:

השווה לניב זה את הניב „באו לעמק השווה“, המצוי בדיבורנו בהוראה „באו לידי הסכם“. מקורו של הניב הוא בסיפור מלחמת המלכים (בראשית יד יז), כשם מקום, „עמק שוה הוא עמק המלך“. וכשם שבניב שלפנינו נמשלה המחלוקת לסלע, כך בניב המקביל נמשל השלום לעמק. מעין „והיה העקוב למישור והרכסים לבקעה“.